

ИСЛАМДАҒЫ АЛҒАШҚЫ ҚАРИЛЫҚ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

¹А.Д. Құрманалиева, ²Қ.С. Бағашаров, ³Т. Қожа

АҢДАТПА

Ислам тарихында қарилық мектептер Құран Кәрімді зерттеуге, оны дұрыс түсініп, одан үкімдер алуға және Құран мазмұнын өзге аймақтарға жеткізуде үлкен рөл атқарды. Қарилық – Құран ілімдерінің оқылу және жатталудың қағида-ережелерін, методикалық әдіс-тәсілдерін құраушы негізі. Құран меңгерген қарилар – Құран Кәрімге қатысты білімі мен танымын арттырушы, жоғары мәдениеттілікке қол жеткізушілер ретінде құрметке ие. Өйткені, ислам әлемінде білім, ғылымның бастауы болған Құран Кәрімге қатысты ілімдерден нәр алу – адамның ақылын нұрландырып, мінез-құлқын кемелдендіреді, жүрегін тыныштандырып, рухын асқақтатады. Исламтанулық білім негізінде танымның әрқилы салаларымен қатар, білім мен тәрбиені қатар берумен сипатталатын, терең рухани қасиеттер дарытатын имандылыққа негізделген қарилық мектептердің қалыптасу және даму тарихын зерттеу өзекті. Себебі, қарилыққа, жалпы ислам дініндегі (ең алғаш түскен Құран аяты – «Оқы» болды) білімге деген құрмет ғалымдарды адамның әлеуметтік, биологиялық және рухани қырларын зерделеуге итермелеп, гуманистік тұрғыдан жетілген тұлға – «кемел адам» қалыптастыруға деген ұмтылысына әкелді. Гуманистік тәрбиені жүзеге асыру технологиясы адам дамуының ырғағымен бірге әрдайым зерттелу үрдісінде болуы заңдылық.

Түйін сөздер: Құран, қарилық мектеп, қырағат ілімі, мәнһадж, рауи.

^{1,3}Эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Т. Қожа,
kozha.toktiyar@gmail.com

Мақаланың сілтемесі:
Құрманалиева А.Д.,
Бағашаров Қ.С.,
Қожа Т. Исламдағы алғашқы қарилық мектептердің қалыптасуы // Адам әлемі. – 2023. – № 2 (96). – Б. 119-130.

Formation of the First “Qari” Schools in Islam

Abstract. In the history of Islam, the “qari” schools have played a big role in studying the Quran, understanding it correctly, receiving huqms from it and bringing the contents of the Quran to other regions. The Qari are the integral basis of the teachings of the Quran, methodological techniques and rules of reading and memorization. Qari, who own the Quran, are revered as carriers of high culture, increasing knowledge and cognition of the Quran. After all, in the Islamic world, knowledge, the teaching of the Quran, which became the beginning of science, enlightens a person’s mind, improves his behavior, calms his heart and elevates his spirit. On the basis of Islamic knowledge, it is relevant to study the history of the formation and development of moral schools, characterized by a number of different spheres of knowledge, upbringing and education, endowing with deep spiritual qualities. Because respect for caricature, for knowledge in Islam as a whole (the first verse of the Quran received was “read”) pushed scientists to study the social, biological and spiritual aspects of a person and led to the desire to form a humanistically mature personality - a “perfect person”. It is natural that the technology of implementing humanistic education in combination with the rhythm of human development is always in the process of being studied.

Key words: Quran, the “Qari” School, the Doctrine of Kirayat, Manhaj, Raui.

Формирование первых школ «карий» в исламе

Аннотация. В истории ислама школы «карий» сыграли большую роль в изучении Корана, его правильном понимании, получении от него хукмов и доведении содержания Корана до других регионов. Кари-составная основа учения Корана, методических приемов и правил чтения и заучивания. Кари, владеющие Кораном, почитаются как носители высокой культуры, повышающие знания и познание Корана. Ведь в исламском мире знание, учение Корана, ставшее началом науки, - просветляет разум человека, совершенствует его поведение, успокаивает его сердце и возвышает его дух. На основе исламоведческого знания актуальным является изучение истории становления и развития нравственных школ, направленных на различные сферы познания, воспитания и образования. Уважение к кари, к знаниям в исламе в целом (первым поступившим аятом Корана был «читай») подтолкнуло ученых к изучению социальных, биологических и духовных аспектов человека и привело к стремлению формирования гуманистически зрелой личности - «совершенного человека». Закономерно, что технология реализации гуманистического воспитания и развития человека всегда находится в центре научных исследований.

Ключевые слова: Коран, школа «карий», учение о кирағате, манхадж, рауи.

Кіріспе

«Қарилық» Құран меңгеру – Құранның Пайғамбарымызға (с.а.с) түскен уақытынан басталады. Қарилық – жазу, оқу, жатталу арқылы жүзеге асып, ислам дінінің шариғи негіздерінде барша мұсылмандарға парыз кифая (бір қоғам ішінде белгілі бір топтың Құран үйрену міндеті) ретінде бекітілген ілім. Араб тілінің өзіндік тілдік құрылымдары мен диалектік айырмашылықтары, кейін ислам дінінің өзге жерлерге таралуына байланысты Құранның оқылу өзгешеліктері қалыптасты. Бұл аймақтық қарилық мектептердің пайда болуы мен дамуына себеп болды. Ең алғашқы мұндай қарилық мектептер Мекке, Шам, Басра, Куфа, Иемен, Бахрейн және Медине жерлерінде бас көтерді. Танымал саяхаттаушы Ибн Батута (1369 ж.д.с.) өз еңбегінде Басралық қарилық мектептердің Гренада мен Морокко жерлерінде бой көтергенін жазған. Бұл мектептер Құран оқудың қырағат ілімдеріне сай оқу мен жаттаудың өзіндік әдіс-тәсілдерін жасақтап шығарды. Сол арқылы Құран меңгеру ісі жүйелі тәртіпке қойылып, қарилық негізі жеңілдетілді. Қарилық мектептерде берілген танымдық білім мен ислам гуманизмінің нәтижесінде VIII-XII ғасырларда ислам ғылымы әлем елдерінде орнығып, антикалық мәдени және ғылыми-философиялық мұраны игергені де белгілі. Қазіргі таңда исламтанулық білім беруде Құранды меңгеру арқылы

берілетін имани тәрбиенің өзектілігі басымдыққа ие болып отыр. Еліміздегі қарилар медреселерінде өз елінің азаматы ретінде тәрбиелеуге бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар мен жаңа педагогикалық мәселелер негізінде Құран меңгерудің техникалық жолдары мен әдістерін іздестіру бұл тақырыптың тереңнен зерттеліп зерделенуін талап етеді.

Зерттеу әдіснамасы

Бұл мақалада негізінен интерпретациялық, аналитикалық талдау әдістері пайдаланылып, ислам шариғатындағы қари сөзінің тілдік мағыналары және терминдік анықтамалары, әртүрлі ғалымдардың көзқарасына сүйене отырып, салыстырмалы түрде талданады және жалпы теориялық тәсілдерді қамтитын әдіснама қолданылады: жүйелік, құрылымдық және мәдени-тарихи реконструкция әдісі, мәдени-талдау әдісі сияқты жалпы ғылыми зерттеу әдістері құрайды.

Негізгі бөлім

Қарилық мектептердің қалыптасумен даму тарихы

Исламда «Құранды сақтау (хифзу әл-Қуран)» мағынасы Құранның жазбаша нұсқаларын жасаумен қатар, Құран мәтінін толық өз жадында жаттау ұғымын қамтиды. Өйткені, жазуға түсірумен қатар

Құранды сақтауда оны жаттап алған адамдар үлкен рөл атқарды. Пайғамбар (с.а.с) заманында Құран жаттаған сахабалар саны жетеуден аспаған. Имам әс-Суюути «әл-Итқан» атты еңбегінде Әбу Убәйд әл-Қасым ибн Сәлләмның «әл-Қирағат» кітабында келген бірнеше Құран жаттаған муһажир және ансар сахабаларды атап өтеді. Бірақ, бұл сахабалардың бір бөлігі Құранды пайғамбардың көзі тірісінде жаттаған болса, бір бөлігі дүние салғаннан кейін жаттауды аяқтаған. Әл-Хафиз әз-Зәһәби «Табақат әл-Қурра» атты еңбегінде, атап өтілген сахабалар пайғамбардың (с.а.с) көзі тірісінде оған оқып бергендігін, ал олардан өзге Құран жаттаған сахабалардың саны өте көп екендігін айтады [1, 136 б.].

Омардың (р.а) халифалық кезінде кең тараған Құран жаттататын білім орталықтарының бірі «мектептер» еді. Қарилық мектептер– Құранды оқу ережелеріне (тәжуидке) сай оқитын діни қызметкерлерді дайындаумен айналысатын арнайы орталықтарға айналды. Қариға қойылатын шарттар: Құранды бастан аяқ жатқа білу, тәжуид ғылымын жан-жақты меңгеру, жеті қирағаттың мәні мен ерекшеліктерін, аяттардың тафсири (тәпсірі, мағынасы) мен түсірілу тарихын, толық білу болды. Умәуилер мен Аббасилер уақытында бұл мектептер дами түсті. Хижри екінші ғасырдан бастап әр ауылда кемінде бір мектептен болды. Бұл мектептер мешіттердің дәл жанында жеке ұйымдарға айналып, әрқайсысында құран жаттаған ұстаздар қызмет етті. Алғашында діни дәрістер де араб тілінде берілгенімен, ұлты араб емес шәкірттерге ауыр тие бастағандықтан, Құран аяттары парсыша, түрікше, урду және малай секілді тілдерде түсіндіріле бастады. Аббасилер уақытында «куттаб» атымен танылған мектептер Селжуктар кезінде «Сыбян мектебі» атымен танылса, Осман империясы кезінде «дәр әттағлим, дар әл-илм, махаллеҳана, таш мектебі, бастауыш мектебі» секілді атпен танылды [2, 102 б.].

Оқу ағарту орындары мешіттердің қасында орналасатын, себебі ар-

найы оқу-ағарту орындары жоқ болатын. Мұнда бастапқыда діни ілімдер оқытылып, кейін барлық ғылымдар меңгерілді. Құлшылықпен айналысып, халықты дінге шақыратын адамдар тәрбиелеу мақсатында бірнеше мекемелер ашыла бастады. Бұлар-медреселер мен жоғары оқу орындарының алғашқы формасы болып табылды. Аббасилердің заманында оқу-ағарту орындарына «медресе» сөзі қолданылмаған. Медресе сөзі ең алғаш рет III/X ғасырда пайда бола бастады. Хижраның V жылынан бастап, Құран жаттау мешіттен медреселерге ауыса бастады. Қазіргі уақытта әлемге әйгілі Әл-Әзхар университеті мешіт негізінде қалыптасып, университет деңгейіне көтерілгенін білеміз. Медреселерде шәкірттер тек Құран жаттаумен шектелмей, қырағат ілімдерін де игере бастады. Сонымен қатар ислами пәндер де оқытылып отырды. Мұнда Құран жаттаудың өзіндік тәсілі болды. Аяттар бір-бірлеп жаттатылады және толық меңгермейінше жаңа аятқа өткізілмейтін.

Алғашында «куттаб» атауы беріліп, кейінгі кезеңдерінде сыбян мектебі, махалла мектебі немесе бастауыш мектептері ретінде танылған балалар мектептерінің оқу бағдарламаларында діни дәрістермен қатар Құран үйрету сабақтары жүргізілетін. Негізгі Дарул-Құран, Дарул-хуффаз және Дарул-Құрра атауымен ашылған ілім ошақтарында Құран жаттату дәрістерінің берілгені белгілі. Аббасилік халифаттың шығысында да, батысында да осы типтегі ислами білім беру дамыды. XV-XVI ғасырларда әр түрлі қалаларда 15 «дарул құрра» медресесі болған. Хорасан мен Мәуреннаһр аймақтарындағы Нишапур, Басра, Исфаһан, Герат, Мерв, Бұқара, Самарқанд, сондай-ақ Түркістан мен Жетісу аймақтарындағы қалаларда жалғасын тапты. XII ғасырда Каирде 75, Дамаскта 51, Алеппода 44 медресе болған, ал мұсылмандық Испанияда жүздеген медреселер жұмыс істеді, ең танымалдары Кордова, Толедо, Севильяда еді. Бір Кордованың өзінде 80-ге жуық оқу орны болды [3, 136 б.].

XIX ғасырдан бастап еуропалық державалардың мұсылмандық Шығысты жаулап алуының нәтижесінде, сондай Осман империясында да вестернизация мен модернизацияның әсерімен оқу орындарының бағдарламаларынан дін алынып, орнын зайырлы ғылымдар басты. Ислам медреселері толығымен жойылып кетпегенімен, мемлекеттің қамқорлығынан айырылып, жалпы мұсылман әлемінде өз тұғырларынан тайды. Мұсылман елдерінің басымы көпшілігінде білім берудің жаңа еуропалық жүйесі орнықты, дегенмен дәстүрлі жүйе де ішінара сақталады. Дар-Улум, әл-Әзхар, әл-Қарауин сынды классикалық ислам жоғары оқу орындарында ислами және зайырлы ғылымдар қатар оқытылатын дәстүрлі бағдарлама бұрынғысынан үстем болды.

XIX ғасырдың соңы XX ғасырдың басы жалпы әлемдегі, сондай-ақ мұсылмандық Шығыс әлеміндегі, оның ішінде қазақ даласындағы да ірі де, күрделі өзгерістер кезеңі болып саналады. Оңтүстік Қазақстандағы қадымдық мектеп-медреселер уақыт өте келе тоқырауға ұшырағанымен, XIX орта тұсынан бастап Қырым мен Еділ бойынан басталған жаңа тәсілдегі жәдидтік мектептер (Бақшасарай, Қазан, Уфа қалаларындағы медреселер) исламның жаңа қарқынмен дамуына себеп болды. Алайда 1870 ж. 16 наурыздағы Ережеге сәйкес мұсылман оқу орындарына қатаң бақылау орнатылып, Н.И. Ильминскийдің жүйесі енгізілді. «Бұл ереже бойынша мұсылмандық оқу орындарында орыс тілін оқыту міндетті болды және мектеп пен медреселерді ашуға орыс тілді мұғалімдер болған жағдайда ғана рұқсат берілді. Ашылған оқу орындарында балаларын оқытқысы келгендер оқу бөлімінен арнайы рұқсат куәліктерін алуға тиісті болды» [4, 101 б.].

Жәдидшілдік қозғалысы мектептер мен медреселерде «усул и жәдид», оқытудың дыбыстық жаңа әдісін қолданудан басталды. Бұл әдіс ең алғаш рет Уфа губерниясындағы «Ғұсмания» және Орынбор губерниясындағы

«Хұсайыния», Қазандағы «Мухаммадия» медреселерінде қолданылды. 1890 жылдан бастап «Расулия», «Ғалия» медреселерде кәсіби мұғалімдер дайындалып, Башқұрстанда бұл әдіс толығымен бекітілді. Білікті мамандар сондай-ақ Стамбул мен Каирдің реформаланған медреселерінен, Бақшасарай мен Қасымов қалаларындағы педагогикалық курстарды бітіріп келді. Сауат ашу бір жылға дейін қысқарып, оқытудың еуропалық сыныптық-сабақтық стандарттары енгізілді. Орынбор өлкесінде әйелдер мектебі ашылды.

1913 жылы бүкіл Түркістан өлкесінде жәдидшілдік бағыттағы 92 мектеп-медреселер қызмет етті. Қазақстанда атап айтқанда, Верныйда Ғабдулұәлиевтер, Ақсуда «Мамания», Қапалда «Якобия», Зайсанда «Қазақия» және «Ғизатия», Қарғалыда «Әмирия» және тағы басқа медреселер ашылды. Бұл оқу орындарының шәкірттері жылдан-жылға көбейіп отырған. Қарғалыдағы «Әмирия» медресесінде 1912 жылы 150-ден артық бала дәріс алды. «Мамания» медресесі 1899 жылы Ақсуда бой көтерді. Бұл медресенің ашылуына сол өңірдің зиялысы Маман Қалқабайұлы мен оның балалары мұрындық болды. Бастапқы кезде медреседегі оқу араб жазуы негізінде діни бағытта ғана оқытылды. Ал 1904 жылдан бастап Сейітбаттал мен Есенғұл Тұрысбековтер медресені жаңа әдісті оқу орны ретінде қайта құрып, қажетті мектеп жабдықтарымен қамтамасыз етіп отырған. «Мамания» медресесі заңды түрде 1912 жылы ғана тіркелген [5, 34-37 бб.].

Қазіргі таңда ҚМДБ-ның ислами діни білім беру жүйесі мешіттер жанынан ашылған діни сауат ашу, Құран сүрелерін жаттау курстары мен діни оқу орындарына талапкерлер әзірлейтін дайындық курстары; қайырымдылық мекемелері жанынан құрылған оқу интернаттары; Құран сүрелерін кәсіби тұрғыда жатқа оқуды үйрететін қарилар дайындау орталықтары; Имамдар дайындайтын медреселер; жоғары оқу орны және жоғары оқу орнынан кейінгі діни білім

беретін оқу орындары арқылы жүзеге асырылуда.

Құран жаттатудың аймақтық қырағат ерекшеліктері және танымал қарилар

«Қырағат» сөзі араб тілінде «қа-ра-ә» етістігінен туындаған есім сөз. Бұл сөз пайғамбар (с.а.с.) заманынан кейін, өз алдына қалыптасқан бір ілімге қолданыла бастады. Ислам ілімдері арасында алғаш жарық көрген «Қырағат ілімі» Құран Кәрімнің түсуімен бірге басталған. Өйткені, Алла елшісі (с.а.с.) нәзіл болған аяттарды түскен күйінде оқып беріп, сахабаларына үйреткен. Сахабалар Аллаһ елшісінің (с.а.с.) оқығандарын мұқият сақтап, келер ұрпаққа жеткізді. Бұл мұқияттылықтың Құран Кәрімнен бастау алатындығы белгілі. Өйткені аяттарда келген «Құран Кәрімді мұқият оқу» және «тәртіл(анық)» мағынасындағы сөздер осының айғағы. Осы аяттардан қырағат ілімінің ғылым саласы ретінде Құранға негізделетінін түсінеміз.

Пайғамбар (с.а.с.) дәуіріндегі қырағат іліміне қатысты маңызды тақырыптардың бірі – Құран сөздерінің сол кезеңдегі қажеттіліктер мен жағдайларға байланысты құрайыш диалектісінен басқа диалектілерде оқылуына мүмкіндік берген жеті қаріп мәселесі. Бұл пайғамбардың көзі тірісінде жүзеге асқан Құран оқуды жеңілдету мен жағдайға байланысты берілген рұқсат, кейін қырағат айырмашылықтарының туындауына себеп болды. Яғни, жеті қаріп Құранның басқа да халықтар тарапынан үйреніліп, оқылуына жеңілдік беру үшін жолға қойылған болатын. Осы жеңілдіктерді пайдаланған сахабалардың Құран оқу мәнері кейінгі ғасырлардағы қырағат ілімінің қалыптасуына негіз болды. Пайғамбарымыздан (с.а.с.) жеткен деректерге жүгінер болсақ, жекелеген сахабалардың Құран Кәрімді нақышына келтіріп оқумен ерекшеленгендерін де көреміз. Сондықтан имам әз-Зәһәби «Табақату әл-қурра» атты кітабында: «Құран қырағатымен танымал болған

сахабалар саны жетеу, олар: Осман, Али, Убәй, Зәйд ибн Сәбит, Әбу әд-Дардә, Ибн Масғуд, Әбу Мұса әл-Ашғари», – деген. Әбу һурайра, Ибн Аббас, Абдуллаһ ибн әс-Сәйб секілді сахабалар Убәйға Құран оқып берген (тапсырған). Өйткені Убәй ибн Кағыб сахабалардың арасындағы ең жақсы қари болған [6, 167 б.].

Ал, кейін Құран қырағатын Алла елшісінің (с.а.с.) өз аузынан естіп, жаттаған, тіпті, кейбірі мына саңлақ сахабалардан жазып алған:

Мәдинада: Сүлеймен ибн Ясар мен бауыры Ата ибн Ясар, Ибн әл-Мусайяб, Ұруа, Салим, Зәйд ибн Әсләм, Омар ибн Абдулазиз, Қари Муаз деп танылған Муаз ибн әл-Харис, Абдуррахман ибн һурмуз, Ибн Шиһаб әз-Зуһри;

Меккеде: Ата ибн Әбу Рабах, Тауыс, Абид ибн Ұмайр, Икрима, Мужаһид, Ибн Әбу Муләйка; Куфада: әр-Рәбиғ ибн Хайсам, әл-Әсуад, Алқама, Ұбайда, Масруқ, Әбу Абдуррахман әс-Сәлми, Омар ибн Шурахабил, Амр ибн Мәймун, әл-Харис ибн Қайыс, Зирру ибн Хабиш, ән-Нахғи, Абид ибн Нудайла, Сағид ибн Жубәйр, Әбу Зурға ибн Амру, әш-Шағби; Басрада: Ибн Сирин, Насыр ибн Асым, Әбу Алия, Әбу Ражә, Жәбир ибн Зәйд, Яхия ибн Яғмар, әл-Хасан, Қатәдә; Шамда: Хулайд ибн Сағид әл-Муғира ибн Шиһаб әл-Махзуми, секілді алғашқы кездегі танымал табиғин ғалымдары үйренген болатын.

Табиғиндер дәуірінде, нақтырақ айтсақ, хижраның екінші ғасырының басында, сол кезеңдегі қажеттіліктерге сай ғалымдар қырағатқа ерекше көңіл бөліп, шариғат ілімдерінің бірі ретінде қалыптастырды. Әсіресе,

Мәдинада: Әбу Жағфар Язид ибн әлҚағқағ, Шәйба ибн Нисах және Нафиф ибн Абдуррахман;

Меккеде: Абдуллаһ ибн Касир, Хамид ибн Қайыс әл-Ағраж, Мұхаммед ибн Мухайсин; Куфада Асым ибн Әбу ән-Нәжуд, Сүлеймен әл-Ағмаш, Хамза, әл-Кисаи;

Басрада: Абдуллаһ ибн Әбу Исхақ, Иса ибн Амр, Әбу Амр ибн әл-Алә, Асым әл-Жахдари, Яғкуб әл-Хадрами;

Шамда: Абдуллаһ ибн Амир, Атия ибн Қайыс әл-Киләби, Исмайыл ибн Абдуллаһ ибн әл-Муһажир, Яхия ибн әл-Харис әз-Зимәри, Шурайх ибн Язид әл-Хадрами секілді ғалымдар, кейінкелген буын өкілдеріне көрнекті имам әрі жолбасшы ретінде танылды [6, 173 б.]. Олардың ішінде: Әбу Амр, Нафиғ, Асым, Хамза, әл-Касаи, Ибн Амир, Ибн Касир сынды қазіргі таңда кең тараған қырағаттар тиесілі болған танымал жеті қырағат имамдарын ерекше атап өтуіміз керек [6, 179 б.].

Қырағат имамдары және олардың «рижәл әл-қираәт» жөнінде, яғни, Пайғамбарымыздан олардың (с.а.с.) қырағаттарды жеткізушілер және бұл қырағаттарды олардан «нақл (меңгерген)» еткен танымал екі «әр-рауи» (жеткізушілері) қарастырылады. «Имам» деп қырағат саласында беделді әрі сенімді адамдарға айтылады. Дегенмен, бұл бөлімде «Имам» деп: «жеті немесе он қырағатты» жеткізуші кісілерді атасақ, ал бұл кісілердің «нақл» еткен оқу түрлерін «әл-қираәти» деп атаймыз. «Қырағат имамдарының» «әр-рауи»-лері көп болса да, әр қырағаттан екі «әр-рауи» танымал болған. Бір имамның рауилерінің өз арасындағы қырағат ерекшелігін - «әр-риуәиәт» деп атайды. Бұл «оқу ерекшелігін» жеткізуші «әр-рауи» деп аталады.«әр-Рауи» - Бір «қырағат имамынан» сол қырағатты дүпдұрыс «нақлун» еткен және осы «нақлун» еткен қырағаттың шебері болған сенімді кісі мағынасына келеді [7, 316-317 бб.].

1) (Нәфиғ) Әбу Рууаймин Нәфиғ ибн Абдур Рахман ибн Әбу Нуъайм әл-Ләйсию Мадинәнің қырағат имамы. Жобамен һижри 70 (миләди 690) жылдарында Мәдинада дүниеге келген. һижри 169 (миләди 785) жылы Мәдинада дүниеден өткен. Ата тегі Исфәһаннан. Өзінің айтуы бойынша 70 шақты табиғиннен дәріс алған. Нафиғтың қырағат білімін барлығы мойындаған. Имам Мәлик пен Имам Ахмад ибн Ханбал жақсы баға беріп, құптаған. 70 жылдан астам Құранның ұстаздық еткен. Араб тілі мен хадис ілімін жетік меңгерген Нәфиғ қырағаты өте

жақсы, нұрлы жүзді, дұрыс сөзді, тақуа әрі жомарт кісі болған. 60 жыл бойы Мәдинә мешітінде намаз оқыған. Ол қырағатты: Имам Әбу Жағфар, Абдурахман ибн хурмуз әл-Ағраж, Шәйбә ибн Нисаһ, Муслим ибн Жундаб, Руман деген кісілерден үйренген. Ал бұл кісілер: Әбу һурайра, Абдуллаһ ибн Аббас және Абдуллаһ ибн Айиаштан үйренген. Ал бұл кісілер болса: Зәйд ибн Сәбит, Убейн ибн Кағб және Омар ибн әл-Хаттабтан үйренген. Бұл кісілер Пайғамбарымыздан (с.а.с.) үйренген. Рауилері: (Қалун) Әбу Муса Иса ибн Минә ибн Уәрдән әл-Мәдәни ән-Нәхуи. һижри 120 (миләди 737) жылында Мәдинәда дүниеге келген. һижри 220 (миләди 835) жылында Мәдинада дүниеден өткен. Қырағаты өте жақсы болғандықтан ұстазы Нәфиғ оған «жақсы», «көркем» деген мағына беретін (Қалун) есімін берген. Және ол осы есімімен танымал болған. Көп жылдар бойы ұстазының мәжілісіне қатысып, үйренгендерін кітабына жазып алады. Нәфиғ өмірден өткеннен кейін Мәдинаның «қырағат ұстазы» ретінде ұстазының орнын басты. Наху ілімін де жетік меңгерген Қалун құлағы жақсы естімегендіктен, шәкірттерінің қателерін еріндерінің қозғалысын бақылай отырып, әрі құлағын шәкірттерінің ауызына жақындата отырып біліп, түзеткендігі айтылады. (Уәрш) Әбу Сәғид Усман ибн Сағид ибн Абдуллаһ әл-Мысрию. һижри 110 (миләди 728) жылында Мысырда дүниеге келген. һижри 197 (миләди 812) жылында Мысырда дүниеден өткен. Мысырдың қырағат ұстазы. (Уарш) лақап атымен танымал. Ұстазы Нафиғ бұл лақап атты оған жүзі ақшыл болғасын қойған. Нафиғтан қырағат оқып, кейінірек өз елі Мысырға қайтады. Қырағат және Араб тілі саласын жетік меңгергені соншалық онымен қырағат бойынша ешкім пікір талас жасамайтын болған [8, 31 б.].

2) (Ибн Кәсир) Әбу Муғбәд Абдуллаһ ибн Кәсир ибн Амр уә әд-Дәрию Мекке қырағат имамы, һижри 45 (миләди 665) жылында Меккеде дүниеге келген, һижри 120 (миләди 738) жылында Меккеде дүниеден өткен. Өзі Табиғиндерден.

Сахабалардан Абдуллаһ ибн Зубейр, Әбу Әйюб әл-Әнсари және Әнәс ибн Маликпен жүздескен. Қырағаты мен сөздері жақсы әрі дұрыс болған. Шәкірттеріне дәріс беретін уақытта алдымен оларға уағыз айтып, шәкірттерін Құран оқуға рухани дайындайтын болған. Араб тілінің шебері болған Ибн Касир азғантай хадис те риуаят еткен. Ибн Кәсир қырағатты төмендегі кісілерден: Абдуллаһ ибн Әс-Сәйбтен, ол да Убей ибн Кағбтан және Омар ибн Хаттабтан, олар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.). Мужәһид ибн Жәбирден, ол да Абдуллаһ ибн Аббас және Абдуллаһ ибн Әс-Сәйбтен; Абдуллаһ ибн Аббас та Убей ибн Кағб, Зәйд ибн Сәбит және Омар ибн Хаттабтан, олар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.). Дирбастан ол да Абдуллаһ ибн Аббастан; ол да Убей ибн Кағб, Зәйд ибн Сәбит және Омар ибн Хаттабтан, олар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.). Рауилері: (әл-Баззи) Әбу әл-Хасан Ахмад ибн Мухаммад ибн Абдуллаһ әл-Бәззи, һижри 170 (миләди 786) жылында Меккеде дүниеге келген. һижри 250 (миләди 840) жылында Меккеде дүниеден өткен. Мәсжид Харамда 40 жыл азаншылық қызмет атқарған. «Духа» сүресінің құрметіне тәкбир айту жәніндегі хадисті риуаят еткен. Ибн Кәсирдің қырағатын Иkrima Шибл ибн Аббадтан үйренді. Ибн Кәсирдің қырағатын жасы жетпегендіктен, тікелей өзінен үйрене алмаса да, қырағат іліміндегі беделі, «Ибн Кәсир» қырағатындағы мәртебесі мен риуаятының сенімділігінен қырағат кітаптарында Ибн Кәсирдің екі рауиінің бірі ретінде орын алған. Әбу Омар Мухаммад ибн Абдурахман әл-Махзуми. һижри 195 (миләди 811) жылында Меккеде дүниеге келген. һижри 291 (миләди 904) жылында Меккеде дүниеден өткен. Ата тегіне байланысты қойылған (Кунбул) деген лақап атымен танылған. һижаз өлкесінің қырағат ұстазы. Одан қырағат үйрену үшін адамдар жан-жақтан келетін. Адамгершілігімен және туралығымен танылған. Ибн Кәсир қырағатын Ибн Касирдің бірінші рауиі әл-Бәззиден үйренді. Ибн Кәсирдің қырағатын жасы жетпегендіктен, тікелей өзінен үйрене

алмаса да, осы қырағаттағы шеберлігі және сенімділігі себебінен қырағат кітаптарында Ибн Кәсирдің екі рауиінің бірі ретінде орын алған [9, 27-28 бб.].

3) (Әбу Амр) Әбу Амр Зәббән ибн Алаи ибн Аммар әл-Мәзиниу әл-Басри. Басра қырағат имамы. һижри 70 (миләди 689) жылында Меккеде дүниеге келген. һижри 154 (миләди 771) жылында сапар кезінде Куфада дүниеден өткен. Өмірінің көп бөлігін Басрада өткізген. Мекке, Мәдинә, Куфа және Басрада көптеген атақты кісілерден білім алып, көптеген кісілерге ұстаздық еткен. Тура сөзді, тақуа кісі болған. Әрі қырағат саласының, әрі араб тілі және әдебиетінің шебері. Бір бөлме толы кітабы болғаны айтылады. Әбу Амр қырағатты Мужәһид ибн Жәбир, Иkrima, Ата ибн Әбу Рабаһ, Сәйид ибн Жубейр, Ибн Кәсир, Ибн Муһайсин әл-Ағраж, Әбу Жағфәр, Шәйбә ибн Нисаһ, Хасан Басри, Иәхиә ибн Иәғмәр, Наср ибн Асым, Абдуллаһ ибн Әбу Исхақтан үйренген. Бұл кісілер Убейи ибн Кәғб, Зәйд ибн Сәбит, Абдуллаһ ибн Аббас, Әбу Муса әл-Ашғари, Осман ибн Аффан, Әли ибн Әбу Талибтен; бұл сахабалар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.) үйренген. Рауилері: (әд-Дури) Әбу Омар Хафс ибн Омар ибн Абдул Азиз әл-Әзди әд-Дури. һижри 150 (миләди жылында Бағдадтың Дур деген бір ауылында дүниеге келген. Жобамен һижри 248 (миләди 862) жылында дүниеден өткен. Қырағат үйрену үшін сапарларға шығып, Куфа, Басра және Бағдадта көптеген ғалымдардан дәріс алған. Әбу Амрдің, әрі Кисәйдін рауилерінің бірі болып табылады. Кисәйдің қырағатын тікелей өзінен үйренсе, ал Әбу Амрдің қырағатын Иәхиә әл-Иәзидиден (237/851) үйреніп, риуаят еткен. Әбу Амрдан жасы жетпегендіктен оқи алмаса да, бұл қырағаттағы беделі мен сенімділігінің себебінен қырағат кітаптарында Әбу Амрдың атақты екі рауиінің бірі ретінде таңдалған. Ибн Мәжәнің «Сунән» атты еңбегінде оның риуаят еткен хадистері жазылған. (әс-Суси) Әбу Шуғайб Салих ибн Зийәд ибн Абдуллаһ әс-Сусию. һижри 173 (миләди 789) жылында дүниеге келген. һижри 261 (миләди 874) жылында дүниеден

өткен. Иәһиа әл-Иәзидидің бетке ұстар шәкірттерінен. Әбу Амрдің қырағатын Иәһиа әл-Иәзидиден алған. Суси да Әбу Амрдің бірінші рауи Дури сияқты Әбу Амрдан жасы жетпегендіктен оқи алмаса да бұл қырағаттағы беделі мен сенімділігінің себебінен қырағат кітаптарында Әбу Амрдің атақты екі рауиінің бірі ретінде тандалған [3, 136 б.].

4) (Ибн Амир) Әбу Имран Абдуллаһ ибн Амир ибн Иәзид әл-Иәхсуби. Шам қырағат имамы. Бір деректер бойынша һижри 8 (миләди 630) жылында, ал басқа деректер бойынша һижри 21 (миләди 641) жылында дүниеге келген. һижри 118 (миләди 736) жылында Дамаскіде дүниеден өткен. Табиғиндерден. Сахабалардан Муаз ибн Жәбәл, Әбу Дарда, Фадалә ибн Убейдтен Құран үйренген. Басқа сахабалардан хадис риуаят еткен. Дамаск қазылық қызметін атқарған ибн Амир «Дамаск Әмәуи мешітінің» салынуына басшылық жасаған. Өзі ғалым, сенімді де тура адам болған. Қырағатты Муғира ибн Әбу Шуғайбтан, ол Осман ибн Аффаннан және Әбу Дардадан, бұл екі сахаба да Пайғамбарымыздан (с.а.с.) үйренген. Рауилері: (һишәм) Әбу әл-Уәлид һишәм ибн Аммар ибн Нусайр әд-Димәшқи. һижри 153 (миләди 770) жылында Дамаскіде дүниеге келген. һижри 245 (миләди 859) жылында Дамаскіде дүниеден өткен. Қырағат және хадис ғалымы. Ұзақ жылдар бойы «Дамаск Әмәуи мешітінде» имамдық қызмет қылған. Риуаят еткен қырағаты тізбек бойынша Ибн Амирға жалғасады. Бұл қырағатты Ибн Амирдің танымал шәкірті Иәһиа ибн Харис әз-Зимаридің білім берген шәкірттері Ирак ибн Халид пен Әйюб ибн Тәммимнен үйренген. Осы саладағы шеберлігі мен сенімділігі себебінен қырағат кітаптарында Ибн Амирдің екі рауиінің бірі ретінде орын алған. Бухари, Әбу Дәуід, Нәсәйи және Ибн Мәжәнін кітаптарында оның риуаят еткен хадистері бар. (Ибн Зәкуән) Әбу Амр Абдуллаһ ибн Ахмад Ибн Бәшир ибн Зәкуән әд-Димашқи. һижри 173 (миләди 789) жылында Дамаскіде дүниеге келген. һижри 242 (миләди 857) жылында Дамаскіде дүниеден

өткен. Қырағат және хадис ғалымы. «Дамаск Әмәуи мешітінде» имамдық қызмет қылған. Зәһәбидің (һижри 173-ші /миләди 789) көзқарасы бойынша Ибн Зәкуән қырағатта, ал һишам болса, ілімде алда болатын делінеді. Риуаят еткен қырағаты тізбек бойынша Ибн Амир жалғасады. Бұл қырағатты Ибн Амирдің танымал шәкірті Иәһиа ибн Харис әз-Зимаридің білім берген шәкірттері Әйюб ибн Тәммимнен үйренген. Осы саладағы шеберлігі мен сенімділігі себебінен қырағат кітаптарында Ибн Амирдің екі рауиінің бірі ретінде орын алған. Әбу Дәуід және Ибн Мәжәнің сунан атты кітаптарында оның риуаят еткен хадистері бар [10, 125 б.].

5) (Асым) Әбу Бәкір Асим ибн Әби ән-Нәджуд Баһдәләһ әл-Әсди әл-Куфи. Куфа қырағат имамы. Куфада дүниеге келген. һижри 127 (миләди 745) жылында Куфада дүниеден өткен. Табиғиндерден. Сахабалардан Хасан әл-Бәкри мен Рифға ибн Иәсриббен жолыққанда кішкене жасында болған. Бұл сахабалардың көзін көргендіктен де табиғиндерден болып саналған. Дауысы жақсы болған және Құранды жақсы оқыған. Көркем сөздің иесі болған. Салих және сенімді кісілерден. Әбу Абд әр-Рахмән әс-Сулемиден Хз. Әлидің қырағатын үйреніп, бұл қырағатты рауиі Хафсқа үйреткен. Зирр ибн Хубайштан Ибн Мәсғұдтың қырағатын үйреніп, бұл қырағатты рауиі Шуғбаға үйреткен. Уақыт өте келе Асым қырағаты көптеген елдерге таралып, мұсылмандардың кепшілігінің оқитын қырағатына айналған. Имам Ағзам Әбу Ханифаның да бұл қырағатты имам Асымнан үйренгендігі айтылады. Міне, осы себепті және де бұл қырағатта «Имәлә», «Тәшил», «Ишмәм» сияқты қағидалардың аз болуы, бұл қырағатты жеткізуші кісілердің сенімділігі себептерінен мұсылмандардың көпшілігі қабыл еткен. Айта кететін тағы бір жәйт Имам Асымның риуаят еткен хадистері «Кутубу Ситта» да орын алған. Имам Асым қырағатты темендегі кісілерден үйренген: Әбу Абд әр-Рахмән әс-Сулемиден; ол Абдуллаһ ибн Мәсғұд,

Осман ибн Аффан, Әли ибн Әбу Талиб, Убей ибн Кағб және Зәйд ибн Сәбиттен; бұл сахабалар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.). Зирр ибн Хубәйштен: ол Абдуллаһ ибн Мәсғуд, Осман ибн Аффан, Әли ибн Әбу Талибтен; бұл сахабалар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.). Әбу Амр әш-Шәйбәниден ол Абдуллаһ ибн Мәсғудтан; ол да Пайғамбарымыздан (с.а.с.) үйренген. Рауилері:(Әбу Бәкр Шуғбә) Әбу Бәкр Шуғба ибн Аййәшин ибн Сәлим әл-Әсдию әл-Куфи. һижри 95 (миләди 713) жылы дүниеге келген. һижри 193 (миләди 809) жылы Куфада дүниеден өткен. Қырағат ілімін Имам Асымнан үйренген. Жоғарыда айтылып өткендей, Имам Асым оған Зирр ибн Хубәйштан алған Абдуллаһ ибн Мәсғудтын қырағатын үйреткен. Ғибадаты мол, сүннетке мығым, риядан сақ жүретін, тура сөзді болған Әбу Бәкір Шуғба 40 жыл бойы әр күні бір хатым түсіріп тұрғандығы айтылады. Кейбір деректерде жобамен бас аяғы 18 мыңға жуық хатым түсіргендігі жазылған. Ол сонымен қатар хадис ғалымы болып табылады. Муслимнен басқа «Кутубу Ситтәнің» барлық кітаптарында оның риуаят еткен хадистері орын алған. (Хафс) Әбу Омар Хафс ибн Суләйман ибн әл-Муғира әл-Асдию. һижри 180 (миләди 796) һижри 90 (миләди 709) жылында Куфада дүниеге келген. Куфада дүниеден өткен. Жастық шағында өгей әкесі Имам Асымның үйінде болып қырағат ілімін сол кісіден үйренеді. Имам Асым Хафсқа Абдураһман әс-Сулемиден үйренген Хз. Әлидің қырағатын үйретеді. Біраз жыл бойы Бағдад пен Меккеде тұрып, сол жерде Асым қырағатын оқытады. Қырағат саласындағы беделі мен сенімділігін барлығы құптаған. Сол себептерден болар оның жеткізген қырағаты мұсылмандардың көпшілігінің тарапынан мақұлданып, оқылған және әлі де оқытылуда [10, 131 б.].

б) (һәмзә) Әбу Умара Замза ибн Хабиб ибн Умара әз-Заййәду әл-Куфи. Куфа қырағат имамы. һижри 80 (миләди 699) жылында дүниеге келген. һижри 156 (миләди 773) жылында Хулуәнда дүниеден өткен. Туылған жылы жағынан

есептегенде Әнәс ибн Мәлик және Абдулла ибн Әбу Әуфә сияқты сахабаларды көрген болуы керек деп айтылады. Өзі қырағат саласының білгірі, араб тілін жетік меңгерген, сонымен қатар фикһ және хадис ғалымы болған. Имам Әбу Ханифә һәмзәға: «Құран және алынуы міндетті діни ілімдер женінде бізді басып оздың» деп айтқан. Діндар, тақуа кісі болған һәмзә шәкірттерінен оқу ақысын және сыйлық қабыл алмағаны сияқты, Құран дәрісін өткізген үйден су ішудің өзін жөн көрмейтін. Бухариден басқа «Кутубу Ситтәнің» барлық кітаптарында оның риуаят еткен хадистері орын алған. Қырағатын: әл-Ағмәш және Иәхиә ибн Уәссаб тізбегі арқылы Алқама, Әсуәд ибн Иәзид, Убейд ибн Нудайл, Зирр ибн Хубәйш және Әбу Абдураһман Әс-Сулемиден; одан белек ибн Әбу Ләйлә, һумран ибн Ағиән, Әбу Исхақ әс-Субәйғ, Мәнсур ибн әл-Муғтәмир, Муғира ибн Миксәм және Жәғфәр әс-Садықтан; бұл кісілер де тізбек бойынша Хз. Әли ибн Әбу Талиб және Абдуллаһ ибн Мәсғудтан, бұл сахабалар да Пайғамбарымыздан (с.а.с.) үйренген. Рауилері: (Халаф) Әбу Мухаммад Халәфә ибн һашим ибн Сағлаб әл-Әсди. һижри 150 (миләди 767) жылында дүниеге келген. һижри 229 (миләди 844) жылында Бағдадта дүниеден өткен. Өзі әрі һәмзәнің рауиі, әрі қырағат имамдарының оныншысы болып, қабыл етілген. Исхақ әл-Мусәйнәбиден (206/821) Нәфиғтың қырағатын, Ағшә (200/815) мен Иәхнә ибн Әдәмнан Асым қырағатын, Сулайм ибн Исадан (188/804) һәмзәнің қырағатын үйренген. һәмзә қырағатын риуаят еткен. Осы саладағы шеберлігі мен сенімділігі себебінен қырағат кітаптарында һәмзәнің екі рауиінің бірі ретінде таңдалған. Ғалым, тақуа адам болған. Сонымен қатар хадисті жетік меңгерген. Бұл кісі жөнінде қырағат имамы ретінде оныншы кезекте толығырақ тоқталып өтеміз. (Халлад) Әбу Иса Халлад Ибн Халид әш-Шәйбанию. һижри 220 (миләди 835) жылында Куфада дүниеден өткен. Құранды өте көркем оқитын болған. Куфа қырағат ұстаздарының арасында салмағы басым

болған. Һәмзәнің қырағатын Суләйм ибн Иса мен Хусәйн ибн Әли әл-Жуғфу, Мухаммәд ибн Хасан әр-Раууәсиден үйренген. Имам Һәмзәнің көзін көрмесе де қырағат кітаптарында оның рауиінің бірі ретінде қабыл етілген [10, 146 б.].

7) (Кисәй) Әбу әл-Хасан Али ибн Хамза ибн Абдуллаһ әл-Кисәй. Куфа қырағат имамы. һижри 120 (миләди 738) жылдарында Бағдадта немесе Куфада дүниеге келген. һижри 189 (миләди 805) жылында 70 жасында Райде дүниеден өткен. Басраға барып, Халил ибн Ахмедтен дәріс алып, кейінірек Бағдадқа орналасады. Харун Рашидтің одан кейін оның ұлдарының тәрбиесіне қарап, адамдарға Құран үйреткен. Қырағатын Имам Һәмзә, Мұхаммед ибн Әбу Ләйлә, Әбу һәйуә Шурәйһ ибн Иәзид, Әбу Бәкр Айнәш және Иса ибн Омар әл-Хәмәдәни сияқты кісілерден алады. Өзі де қырағат саласында көптеген шәкірт жетілдіреді. Жетілдірген шәкірттерінің ішінде төменде айтылатын екі шәкіртінен басқа Иәхиә ибн Зийәд әл-Фәрра, Әбу Убәйд Қасым ибн Сәләм сияқты кісілер бар. Қырағат саласынан белек араб тілі және әдебиетінде шебер болған. Көркем ахлақ иесі, жомарт адам болған. Қырағатын: Имам Һәмзәдән алғандықтан риуаят еткен тізбек сол кісінің тізбегімен бірдей. Және одан бөлек Мухаммад ибн Әбу

Ләйлә және Әбу һәйуә Шурәйһ ибн Иәзид тізбегі арқылы қырағат алған. Осылайша бұл тізбекте Абдуллаһ ибн Мәсғуд, Осман ибн Аффан және Әли ибн Әбу Талиб, Убей ибн Кәғб және Муәз ибн Жәбәл арқылы Пайғамбарымызға (с.а.с.) жетеді. Рауилері:(Әбул-Харис) Әбу әл-Харис әл-Ләйсә ибн Халид әл-Бағдади. һижри 240-ші (миләди 854) жылы дүниеден өткен. Қырағат ілімін Кисәйдән алған. Оның ең алғыр шәкірттерінің бірі болған. Қырағат ілімінде ең үлкен ұстаздардан болып табылады. Бұл салада көптеген шәкірттер жетілдірген. Хадис ілімімен де шұғылданған. (әд-Дури) Әбу Омар Хафс ибн Абдулазиз әл-Әздию әд-Дури. һижри 150 (миләди 767) жылдарынан кейін Бағдадтың Дур деген ауылында дүниеге келген. Жобамен һижри 248 (миләди 862) жылында дүниеден өткен. Қырағат ілімін алу үшін сапарларға шыққан. Куфа, Басра және Бағдадта көптеген ғалымдардан дәріс алған. Алдында айтылып өткендей әрі Кисәйдің әрі Әбу Амрдың рауилерінен болып табылады. Кисәйдің қырағатын өзінен тікелей алып риуаят еткен. Ибн Мәжәнің «сүнәнінде» оның риуаят еткен хадистері жазылған [10, 151 б.]. Аталған қырағат имамдарын келесі кестеден көре аласыздар:

Кесте 1

Танымал қарилар	Жеткізушілер
Абдаллаһ ибн Амир (118/736 ж.д.с.)	1. Һишам ибн Аммар (235/859 ж.д.с.) 2. Ибн Закуан әл-Қураши (232 /857 ж.д.с.)
Абдуллаһ ибн Кәсир (120/ 738 ж.д.с.)	1. Әбу әл-Хасан әл-Баззи (250/ 857 ж.д.с.) 2. Кунбул әл-Макки (291/904 ж.д.с.)
Асым ибн Әбу ән-Нәжуд (127/745 ж.д.с.)	1. Шуғба ибн әл-Айяш (193/809 ж.д.с.) 2. Хафс ибн Сүлеймен (180/ 796 ж.д.с.)
Әбу Амр ибн әл-Алә (154 /771 ж.д.с.)	1. Әбу Омар әд-Дури (246 /860 ж.д.с.) 2. Әбу Шуғайб әс-Суси (261/874 ж.д.с.)
Хамза әз-Зайят (156 /773 ж.д.с.)	1. Халаф ибн Һишам (229/904 ж.д.с.) 2. Халлад ибн Халид (220/835 ж.д.с.)
Нафиғ ибн Абдуррахман (169/785 ж.д.с.)	1. Қалун әл-Мәдәни (220/835 ж.д.с.) 2. Уарш әл-Мысри (197/812 ж.д.с.)
Али ибн Хамза әл-Кисаи (189/805 ж.д.с.)	1. Әбу Омар әд-Дури (246/860 ж.д.с.) 2. Әбу әл-Харис әл-Бағдади (240/854 ж.д.с.)

Қорытынды

Құран Кәрімнің өзіндік оқылу ерекшеліктерімен жатталуына қарай уақыт

өте қатаң шарттармен бекітілген белгілі қырағаттардұрыс болуы үшін келесі талаптар бекітілген: а) Халифа Османның жинақтап, көбейткен мұсхафтарының

біріне болса да сәйкес келу, ә) Араб тілінің заңдылықтарына сәйкес келу. Әсілінде, дұрыс жолдармен жеткен қырағаттар араб тілінің заңдылықтарына қайшы келмегендігі белгілі. Тілдің кейбір ережелеріне қайшы келген, бірақ сенімді жолдармен жеткен танымал қырағаттарды теріске шығару дұрыс емес. Өйткені, Құран Кәрімнің ұрпақтан ұрпаққа дұрыс жолмен жетуі, қырағат имамдарының риуаяттарына да негізделеді. Сонымен қатар, қырағат имамдары Құран қырағаттарында араб тілінің заңдылықтарына жүгінбей, керісінше, араб тілі мамандары тілдік қағидаларды реттеуде Құран Кәрімге сүйенгендігі белгілі, б) Дұрыс тізбекпен жету. Яғни, белгілі бір қырағаттың пайғамбарымыз заманынан бері сенімді жеткізушілер тарапынан қарама-қайшылықтар мен бүркеме олқылықтарсыз жетуі. Сонымен қатар, ғалымдар сол қырағаттың ортада кең таралуын да шарт деп тапқан.

Қазіргі таңда аталған қырағаттардың үшеуі ғана бүгінгі таңда мұсылмандар арасында практикада қолданыста болса, қалған қырағаттар арнайы мамандар мен Құранды бірнеше қырағаттарымен жаттаған жекелеген тұлғалардың тілінде оқылуда. Қазіргі қолданыстағы қырағаттар: а) Асымның қырағаты қазіргі таңдағы ислам әлемінің басым бөлігі, соның ішінде Орта Азия елдері Құран Кәрімді осы қырағатпен оқиды. Оның ішінде Асымнан жеткізген танымал екі рауидің бірі – Хафстың риуаяты кең танылған. Әрі жарық көріп жатқан Құран кітаптарының басым бөлігі де осы қырағат негізінде басылуда, ә) Нафигтың қырағаты Нафиг қырағатының Уарш риуаяты бүгінгі таңда, Мысырдан басқа солтүстік Африкадағы мұсылман елдерінде кеңінен қолданыс тапқан. Ал, мысырлықтар Уарш қырағатымен қатар, көбіне Хафс қырағатын негізге алады, б) Әбу Амир қырағаты қазіргі таңда ең аз оқылатын қырағат түрі. Құран қырағатының бұл түрі судандықтар тарапынан ғана қолданыс тауып отыр.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Абдулла әл-Мулһим. Хаққиқ хулмака фи хифзи әл-Құран әл-Кәрім. – әл-Кууид. - 2010. - 204 б.
- 2 Ибраһим бин Абу әл-Хусәйн аш-Шанқити. Тариқат хифзи әл-Құран әл-Кәрім. – Мәккәл-Мукаррама, 2006. - 132 б.
- 3 Ибн Атия әл-Әндалуси. әл-Мухаррар әл-уажиз. – Бейрут: «Дару әл-кутуби әл-илмия», 2001. - 6 том. – 368 б.
- 4 Сейтахметова Н.Л. Философия исламского образования: история и современность. – Алматы, 2009. – 143 с.
- 5 Смагулов М.Н., Сейтахметова Н.Л. Особенности исламского образования на примере Центральной Азии// Сборник статей VI международной научно-практической конференции. – Москва, 2017. - 342 с.
- 6 Құрманбаев Қ. Құран ілімдеріне кіріспе. – Алматы, «Нұр -Мұбарак», 2014. - 392 б.
- 7 Әбу Зар әл-Қаламуни. Ауну ар-Рахман фи хифзи әл-Құран бизиадати фатх әл-манан фи хамли әл-Құран. – әл-Қаһира, Дар әлмактабаәт-турас әл-Ислами, 1992. - 546 б.
- 8 Ahmad fon Denfer. Ulum al-Quran. – UK, The Islamic Foundation, 1983. – P. 41-42;
- 9 Маннағ әл-Қаттан. Мабахису фи улум әл-Құран. – Каир, «Мақтабату Уаһба», 2000. - 384 б.
- 10 Әбу Жағфар Мұхаммед ибн Жарирәт-Табари, Тарихуәл-умәмуә-мулук. – Каир, «Дәрәл-мағарифбимиср». – 11 т. – 411 б.

Transliteration

- 1 Abdullah Al-Mulhim. Haqqiq hulmaka fi hifzi al-Qurani al-Karim. [Fulfill your dream of memorizing the Holy Quran]. – al-Kuuid. - 2010. - 204 b. (in Arab)
- 2 Ibrahim bin Abu al-Hussain ash-Shanqeeti. Tariqat hifzi al-Qurani al-Karim.[How to memorize the Quran]. – Makka al-Mukarrama, 2006. - 132 b. (in Arab)
- 3 Ibn Atiya al-Andalusi, al-Muharrar al-Wajiz. [Decision in brief]. - Beirut: «Daru әl-kutubi әl-ilmija», 2001. - 6 том. – 368 б. (in Arab)
- 4 Seitakhmetova N.L. Filosofija islamskogo obrazovanija: istorija i sovremennost' [Philosophy of Islamic Education: Past and Present]. – Almaty, 2009. – 143 s. (in Russ)
- 5 Smagulov M.N., Seitahmetova N.L. Osobenosti islamskogo obrazovanie na primere Central'noj Azii [Peculiarities of Islamic education on the example of Central Asia] // Sbornik statej VI mezhdunarodnoj nauchno-praktijaeskoj konferencii. – Moskva, 2017. - 342 s. (in Russ)
- 6 Kurmanbayev K. Kuran ilimderine kirispe [Introduction to the teachings of the Quran]. – Almaty, «Nur -Mubarak», 2014. - 392 b. (in Kaz)

7 Abu Dhar al-Qalamuni. Awnu al-Rahman fi hifzi al-Qurani biziadati fath al-manan fi hamli al-Qurani. [Help the merciful in memorizing the Holy Quran]. – al-Qahira, Dar al-maktabaat-turas al-Islami, 1992. - 546 b. (in Arab)

8 Ahmad fon Denfer. Ulum al-Quran [The Islamic Foundation] – UK, The Islamic Foundation, 1983. – P. 41-42. (in Arab)

9 Mannag al-Qattan, Mabahisu fi ulum al-Quran [Research in Quranic science]. – Kair, «Maktabatu Uahba», 2000. - 384 b. (in Arab)

10 Abu Jaafar Muhammad ibn Jarir al-Tabari, Tarikhu Al-umam ua-Muluk [History of nations and Kings]. – Kair, «Daral-magarifbimisr». – 11 t. – 411 b. (in Arab)

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Айнұр Дүрбелеңқызы Құрманалиева

дінтану және мәдениеттану кафедрасының меңгерушісі, профессор, философия ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Құдайберді Сабыржанұлы Бағашаров

жетекші ғылыми қызметкер, қауымдастырылған профессор, PhD, Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы, Қазақстан

Тоқтияр Қожа

магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: kozha.toktiyar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6606-7476

Айнұр Дүрбеленовна Курманалиева

заведующая кафедрой религиоведения и культурологии, профессор, доктор философских наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби

Қудайберды Сабыржанович Бағашаров

ведущий научный сотрудник, ассоциированный профессор, PhD, Институт философии, политологии и религиоведения КН МНВО РК, Алматы, Казахстан

Тоқтияр Кожа

магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, email: kozha.toktiyar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6606-7476

Ainura Kurmanaliyeva

Head of the Department of Religious Studies and Cultural Studies, Professor, Doctor of Philosophical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Kudaiberdy Bagasharov

Leading Researcher, Associate Professor, PhD, Institute for Philosophy, Political Science and Religious Studies of the CS MSHE RK, Almaty, Kazakhstan

Toktiyar Khoja

Master's Student, Al-Farabi Kazakh National University, email: kozha.toktiyar@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6606-7476